
Blaženka LJUBOVIĆ

Stručni rad

Gradski muzej, Senj

KULTURNO-POVIJESNA
I GOSPODARSKA
OBILJEŽJA
IDENTITETA
PRIMORSKO-LIČKIH
BUNJEVACA
(SLIČNOST I RAZLIKE)

Prodor Osmanlija potiče veliki val raseljavanja Like i Prekovelebitskog primorja. Još prije nego što je prošla osmanlijska opasnost nastaje i obrnuti proces – naseljavanje.

Taj proces ću spomenuti u dijelu o naseljavanju Bunjevaca kako bih podrobnije proučila elemente bunjevačkog identiteta u raznim oblicima njihova života.

U 16. st. gotovo je nestalo stanovnika u senjskoj okolini. Tadašnje vlasti zbog obrane od Osmanlija, naseljavaju Bunjevce iz Liča u Gorskom kotaru u senjsku okolicu, a odatle se Bunjevci naseljavaju u Krmpote i Krivi Put, da bi nakon oslobođenja Like 1689. godine naselili krajeve s druge strane Velebita: Pazarište, Smiljan, Sv. Rok, Lovinac. Sa sobom su donijeli svoje kulturno i materijalno naslijeđe.

Bunjevačke migracije

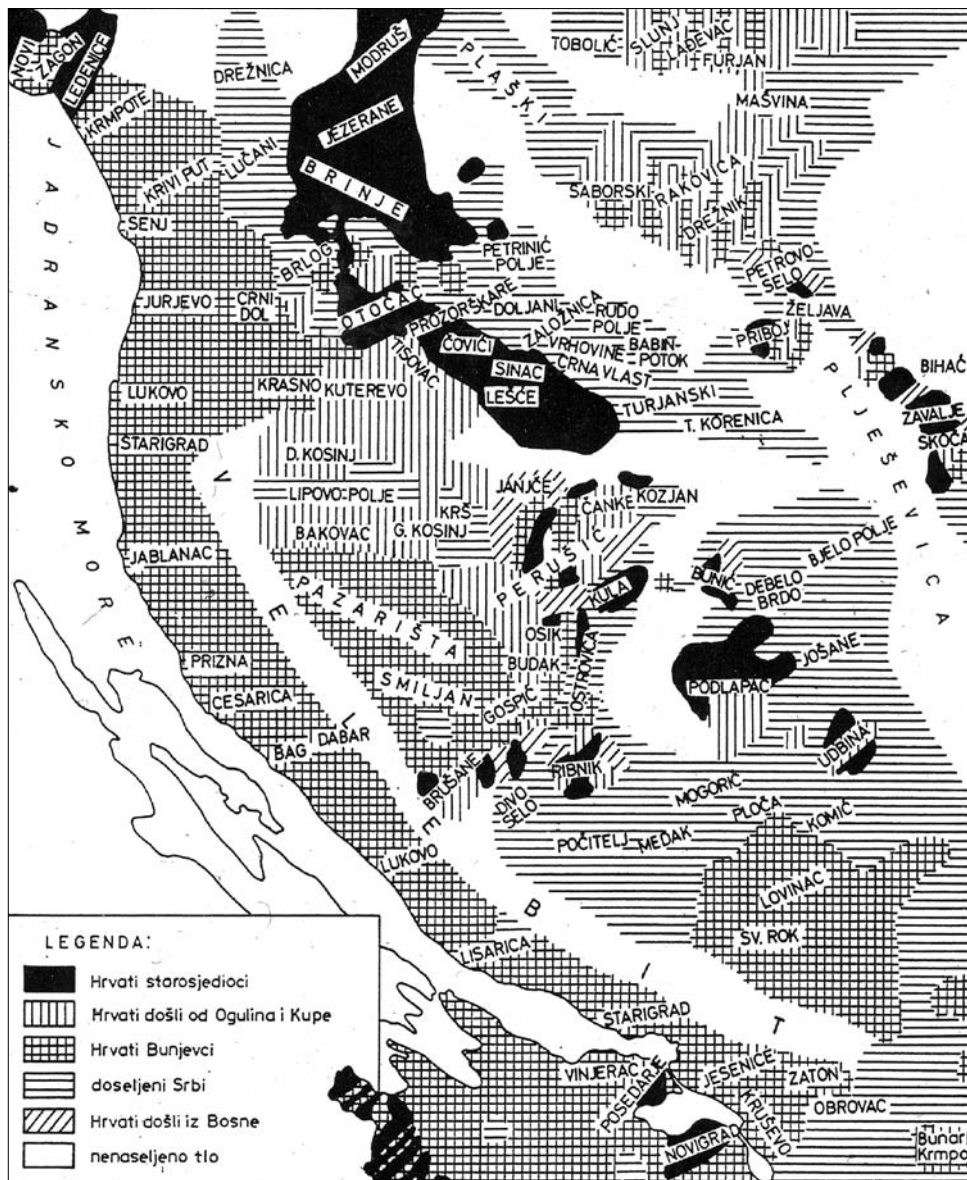
Bunjevci su hrvatska etnička skupina podijeljena u tri ogranka:¹

1. Dalmatinski (Dalmatinska zagora i jugozapadni dijelovi Bosne i Hercegovine)
2. Primorsko – lički (Gorski kotar, Hrvatsko primorje i Lika)
3. Podunavski (Bačka, južna Mađarska i okolica Budimpešte)

1 ČERNELIĆ, 2003, 410-411 "... Ako se pojedinim pojavama može odrediti etnička skupina koja ih je oblikovala, onda se dalje mogu, prateći sudbinu tih pojava otkriti etnogenetski procesi koji su slabo (ili nikako) dokumentirani u pisanim izvorima. Takvim pristupom moguće je otkriti procese etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca kao dijela hrvatskog naroda, koji se zbog povijesnih zbivanja, odijelio u tri odvojena ogranka... Etnološki pokazatelji potkrepljuju tvrdnju da su Bunjevci od svojih početaka bili dio hrvatskog nacionalnog korpusa."; Hrvatska enciklopedija, 2000, 404; Leksikon, 2005, 46; SEKULIĆ, 1990, 15; SEKULIĆ, 1991, 20.

Karta 1.

Prikaz rasprostranjenosti Bunjevaca i ostalih etničkih skupina u Hrvatskom primorju i Lici 60-ih god. 20. st. prema istraživanju R. Pavelića (preuzeto od Rikarda Pavelića, Bunjevci, Rijeka, 1991., str. 36)

Znanstvenim proučavanjem povijesnih izvora te analizom etnoloških i lingvističkih pokazatelja dokazana je povezanost svih triju bunjevačkih skupina, iako žive na međusobno udaljenim i nepovezanim prostorima.²

Prema istraživanjima brojnih autora, bunjevačko matično područje (ishodište) bilo je na prostoru zapadne i donje Hercegovine, te zapadne i srednje Bosne.³ Bunjevci se razdvajaju i napuštaju to područje u više selidbenih valova, od kojih su veći bili 1605., 1627. i onaj nakon 1689. godine kada pronalaze nove postojbine u kojima i danas žive.⁴

Novija istraživanja ishodište njihove etnogeneze smještaju u jugoistočno dinarsko-jadransko granično područje, gdje su se prožimali različiti kulturni elementi koji su temelj nastajanja i oblikovanja hrvatske skupine pod imenom Bunjevci.⁵ U formiranju Bunjevaca važnu je ulogu imalo staro romansko stanovništvo koje je preživjelo seobu naroda i stopilo se s novim doseljenicima. Ti su procesi vjerojatno počeli u doba prvih prodora Slavena prema Jadranskom moru, a skupina se konačno formirala pod pritiskom Osmanlija, koji su potaknuli migracije Bunjevaca u različitim smjerovima. Migracije su bile uvjetovane i njihovim pastirskim načinom života, a gotovo uvijek su se selili u većim organiziranim skupinama.⁶

Tijekom četiri stoljeća od naseljavanja Bunjevaca događale su se i druge selidbe u regiji, pa su međusobno komunicirale iste i različite zajednice, što se odrazilo na specifičnost njihova kulturnog naslijeđa koje pratimo kroz simbole identiteta.

U novije vrijeme, odnosno krajem 20. st., jača zanimanje za znanstveno proučavanje tradicijske i materijalne kulture, a to je u interesu identifikacije pojedinca i grupe. Da bi se što bolje proučio identitet etničke grupe, treba utvrditi simbole identiteta kojima označavaju svoje sličnosti i razlike što ovisi o više čimbenika unutar zajednice, stupnja društveno-gospodarskog razvoja, razine društvene svijesti te političkog okruženja. Kulturno-povijesni i gospodarski simboli identiteta unutar primorsko-ličkih Bunjevaca u procesima industrijalizacije, modernizacije i opće globalizacije uvjetovani su različitim gospodarskim,

2 ČERNELIĆ, 2005, 25-49; SEKULIĆ, 1991, 15-32.

3 ERDELJANOVIĆ, 1930, 393; Leksikon, 2005, 48-49; PAVLIČEVIĆ, 1989, 147; PETRIĆ, 1966, 81-82.

4 MARKOVIĆ, 1995, 158, 164; PAVELIĆ, 1991, 15-58; PAVIČIĆ, 1966, 310-383; PAVIČIĆ-GLAVIČIĆ, 1984, 151-155.

5 ČERNELIĆ, 2003, 411, 420-421.

6 SEKULIĆ, 1990, 22.

državno-pravnim, povijesnim i sociokulturnim odrednicama, a također administrativnim i gospodarskim centrima moći.⁷

Bunjevci Primorja i Like u prošlosti su bili povezani gospodarskom djelatnošću, međusobno su razmjenjivali materijalna dobra i surađivali su, te se dogovarali o korištenju ličke i primorske strane Velebita kako bi poboljšali gospodarstvo i olakšali život.

Evo nekoliko njihovih posebnosti, odnosno identifikacijskih crta.

Jezik

Jezik kao sredstvo komunikacije važan je element identiteta i identifikacije svake pa tako i zajednice primorsko-ličkih Bunjevaca te predstavlja glavnu razliku između njih i ostalih hrvatskih narodnih skupina. Bunjevci se služe govorima ikavskoga novoštokavskog dijalekta.⁸ Bunjevački govori čuvaju zajedničku fizionomiju, iako su u raznim krajevima pretrpjeli različite utjecaje. Bunjevci su u Hrvatskoj sudjelovali u izgradnji standardnoga hrvatskoga jezika jednako kao i ostali Hrvati.⁹

Gospodarstvo

Gospodarstvo je značajan čimbenik identifikacije unutar bunjevačkih ogranaka. Primorsko-lički Bunjevci naselili su područje koje je po konfiguraciji terena vrlo slično, a to znači da ne pruža povoljne uvjete za poljodjelstvo, nego daje prednost bavljenju stočarstvom.

Osnovne gospodarske grane Bunjevaca bile su stočarstvo (dva tipa - stajsko i stočarstvo sa sezonskim migracijama) i zemljoradnja. Bunjevci su uzgajali domaće životinje i posjedovali nekoliko jutara zemlje, ponajviše u obliku oranica i livada, koje su se obrađivale i kosile. U gospodarstvu tradicijske aktivnosti Bunjevaca vezane su za planinu i šumu, npr. uzgoj ovaca, lov, sječū, trgovinu drvom, uzgajali su razne poljoprivedne i povrtlarske kulture, voće i povrće, a pčelarstvom su se više bavili primorski Bunjevci, i to isključivo za vlastite potrebe.¹⁰

7 ČERNELIĆ, 2005, 25-29, 35-37; ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 425-426.

8 Hrvatska enciklopedija, 2000, 405-406; Leksikon, 2005, 69-70; SEKULIĆ, 1991, 24; TOMLJENOVIC, 1984, 163-222.

9 Hrvatska enciklopedija, 2000, 406.

10 ARALICA, 2000, 227-234; MARKOVIĆ, 1980, 120-130; RUKAVINA, 1970, 112-118.

Prema dosadašnjim spoznajama, primorski Bunjevci nisu bili usmjereni prema moru i djelatnostima povezanim s morem. U odnosu na druge skupine Bunjevaca, atribut primorski označuje samo njihov smještaj dok blizina mora nije u njihovu materijalnom i kulturnom dijelu ostavila elemente tradicijskog vezanog za more i djelatnost na moru.¹¹

Kirijanje je također bila dopunska djelatnost i obično se prenosila generacijama po muškoj strani, a prisutno je u obje etničke grupe Bunjevaca.¹²

Primorski i lički Bunjevci bavili su se raznim tradicijskim obrtima - zanatima: kovačkim, stolarskim, lončarskim i dr. Senjska okolica opskrbljivala se proizvodima poznatih kaluđerovačkih lončara.¹³ Predmete od drva za potrebe ličkog i primorskog područja izrađivali su kutevevački obrtnici.¹⁴ Ova proizvodnja dokazuje različitost u simbolima identiteta, ali razmjenu i suradnju unutar različitih bunjevačkih grupa.

U tradicijsko gospodarstvo ubrajamo sajmove i trgovinu na prostoru na kojem su živjeli primorski i lički Bunjevci. Na sajmovima su prodavali svoje proizvode te tako obavljali gospodarsku razmjenu i komunikaciju, što je učvrstilo i osvijetlilo ukupan tradicijski život. Međusobna razmjena ponekad je jednosmjerna, a ponekad dvosmjerna, ovisno o vrsti proizvoda i interesu na tržištu.¹⁵ Do danas se u nekim mjestima (Brinje, Gospić, Otočac) sačuvao ovakav način robne razmjene.

Budući da ove gospodarske grane nisu bile dostatne za život, muškarcima su od druge polovice 19. st. pronalazili dodatne izvore prihoda odlaskom na privremeni rad u Slavoniju, Bosnu, Zapadnu Europu ili u prekomorske zemlje (SAD i Kanadu). Posljedica su demografski gubici na ovom području tijekom 20. st., posebno od 60-ih godina.¹⁶ Odlazak i susret s drugim kulturama u novim sredinama povećali su opasnost od gubitka kulturnog naslijeđa, odnosno simbola identiteta.

11 ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 437, 439.

12 BIRT, 2004, 175-178.

13 RANDIĆ, 1999, 12-23.

14 RUBIĆ, 2005, 425-427, 446.

15 RUBIĆ, 2004, 287-324.

16 GLIGOREVIĆ, 1999, 25-35; RAJKOVIĆ, 2004, 261-286.

Zadruge su oblici tradicijskog života i dio identiteta primorsko-ličkih Bunjevaca. Proučavajući zadruge, pratimo gospodarenje združnom imovinom, organizaciju obiteljskog života, njihovu diobu uzrokovanu civilizacijskim tekovinama 20. st. u novim suvremenim uvjetima života. Tijekom proučavanja identiteta ovih Bunjevaca primijećena je tendencija očuvanja određenih elemenata združnog života i nakon što su zadruge službeno prestale postojati.¹⁷

Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo

Nošnja je značajan element identifikacije primorsko-ličkih Bunjevaca i simbol je njihova identiteta.

Zbog vrlo ranog prodora narodne kupovnih odjevnih predmeta, bunjevačke narodne nošnje se nisu očuvale u izvornom obliku. Već početkom 20. stoljeća počinju nestajati iz senjske okolice, pa ih i najstariji stanovnici slabo pamte.¹⁸

Primorski Bunjevci zbog jednostavnosti i siromaštva, svoje odijevanje nisu doživljavali kao svoju nošnju, tj. kao nešto vrijedno i tradicionalno.¹⁹

Primorske Bunjevke nisu poznavale način tkanja, te nisu tkale predmete od lana, konoplje i vune. Bilo je slučajeva da su se Ličanke udavale u Primorje te u miraz donijele tkalački stan na kojem su tkale tekstilne predmete za ovo područje. Primorci su ipak najčešće nosili vunu u Liku za tkanje predmeta potrebnih u domaćinstvu. Na ličkoj nošnji primjećujemo utjecaje dinarskog tipa u ukrašavanju, ali i primorskih elemenata. Ipak, dominira ornamentika bunjevačke tradicije. Međutim, na nekim dijelovima odjeće možemo primijetiti utjecaj jadranskog primorja, čak i nekih otoka.²⁰ Zanimljiv je podatak vezan za narodnu nošnju Like koju su nosile Bunjevke u Pazarištu, Smiljanu i Trnovcu, a koju su vojnokrajiske vlasti u Gospiću 1771. uz prijetnju novčanom kaznom zabranile nositi.²¹ Danas je gotovo nemoguće na području Like pronaći cjelovitu, izvornu mušku i žensku narodnu nošnju, a

17 ČERNELIĆ, 1999, 297-312; ČERNELIĆ, 2000, 199-216; PAVLIČEVIĆ, 1989, 83, 167, 309; RUBIĆ-BIRT, 2006, 339-350.

18 GUŠIĆ, 1983/84, 96-114; VLATKOVIĆ, 2003, 587-628.

19 ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 431-435.

20 GUŠIĆ, 1955, 173.

21 KOLAK, 1999, 8.

jedan od razloga je i njezino sustavno potiskivanje iz svakodnevnog uporabe.

Izrazito dinarski odjevni predmet je lički kožun koji su nosili cijele godine, s time da zimi janjeće runo stoji iznutra, a ljeti se izvrće van. Dodatak odjeći je lička kapa, koja je doživjela brojne promjene od prvobitnog oblika, a koju ne nose primorski Bunjevci. Njezine korijene tek treba istražiti.

Uspoređujući ostale tekstilne proizvode (biljce i druge šarenice) primjećuju se sličnosti u ukrašavanju između predmeta proizvedenih u Primorju i onih u Lici.

Po ukrasnim elementima i dijelovima odjeće možemo zaključiti da u odijevanju postoji kulturna veza između bunjevačkih grupa, i između unutrašnjih dinarskih predjela i sjevernog Jadrana.

Svadbeni običaji

Značajan dio tradicijske kulture primorsko-ličkih Bunjevaca su prela i svadbeni običaji, o čemu su pisali mnogi autori, od kojih neki iz tih običaja uzimaju elemente za proučavanje etnogeneze bunjevačkih Hrvata.

Prela su se obično održavala u kasnu jesen i zimi, kada nije bilo sezonskih poslova. Tada su se, mladi i stari, zajedno ili odvojeno, družili i zabavljali.²² Na prelima se čupala vuna i čijalo perje, komušao kukuruz, a to je bila prigoda da se mladi upoznaju, zaljube te sklope brak.

Svadbenim događanjima prethodilo je pletenje pavenke, koja je ostatak starog slavenskog običaja čiji su elementi od svih hrvatskih krajeva najbolje sačuvani upravo u Lici.²³

Razni običaji koji se odnose na pripremu svadbe (odabir kumova, momačka i djevojačka večer, pavenka, pletenje svadbenog vijenca, biranje barjaktara i dr.)²⁴ i njezino održavanje zajednička su baština svih raseljenih bunjevačkih ogranaka, a tragova ima i na njihovim mogućim ishodišnim prostorima. To pokazuje da su se oblikovali u dinarsko-jadranskom graničnom pojasu, nešto južnije nego se do sada smatralo, posebno zato jer su ti elementi zajednički i romanskom starosjedilačkom kulturnom sloju, što pridonosi razjašnjenju njihove etnogeneze.²⁵

22 FRIŠČIĆ, 1999, 53-69.

23 ŠKRBIĆ, 1999, 129-130.

24 BEKAVAC, 1999, 153-161; BIRT-JURKOVIĆ-KELEMEN, 2003, 445-538; ČERNELIĆ, 1991; ČERNELIĆ, 1999, 37-44; LASIĆ, 1999, 133-152; ŠKRBIĆ, 1999, 107-131; VUKOVIĆ, 2005, 449-468.

25 ČERNELIĆ, 1999, 43-44.

Brojni etnolozi bave se istraživanjem pojedinih običaja i njihovih izvora. Običaji su sredstvo komunikacije unutar zajednice i važan element identiteta. Godišnji običaji Bunjevaca povezani su s važnijim crkvenim datumima. Običaji i način proslave blagdana mijenjali su se u prošlosti. Štovanje svetaca i njihova prisutnost u životu vjernika Bunjevaca bitni su u oblikovanju pojedinačnog i identiteta zajednice. Poznato kao pučka pobožnost, štovanje po tzv. agrarnom stočarskom kalendaru izdvaja dane kada počinju ili završavaju stočarske i poljodjelske obveze.²⁶ Sveci prisutni u svakodnevnom životu Bunjevaca kroz odabir dana u godišnjem ciklusu kalendara ključni su za određene poslove obitelji i zajednice. Bunjevci su veliki štovatelji Majke Božje.²⁷ Pojedini sveci koje štuju izravno su vezani za neke gospodarske aktivnosti i kalendar radova, a to su sv. Juraj, sv. Anton, sv. Marko, sv. Ilija, sv. Ivan i dr.²⁸

Na područjima gdje žive primorski i lički Bunjevci podignute su župne crkve posvećene ovim, ali i drugim svecima, što je također dokaz njihova zajedničkog podrijetla.

Važnost pojedinih svetaca za Bunjevce ogleda se i u tome što su Bunjevci Krmpočani u svojem grbu prikazali sv. Jurja kao zaštitnika vojnika, zemlje, usjeva, zelenila i stoke, ratara i pastira i sv. Ivana Krstitelja, koji se povezuju s njihovom seobom, podrijetlom i mogućim pokrštavanjem.²⁹

Sezonske selidbe

Kod primorsko-ličkih Bunjevaca izražene su sezonske selidbe – *izdig* ili odlazak na planinu, odnosno *zdig* ili silazak s planine. Zimi su boravili u nižim i toplijim predjelima, a s boljim vremenom i kopnjenjem snijega postupno su stoku selili u više predjele, gdje borave ljeti. Primorski Bunjevci selili su se na primorsku stranu, a lički na ličku stranu Velebita. Jedan su način prakticirali Ličani koji su odlazili na manje udaljenosti s manjim stadima na kraće

26 BELAJ, 2004, 145-147; VLATKOVIĆ, 2005, 317-319.

27 BOGOVIĆ, 1991, 197-203; KULIŠIĆ-VUKOVIĆ, 2004, 239-260.

28 BELAJ, 2004, 143-158; BELAJ, 2005, 377-392; MARKOVIĆ, 1980, 105-113; VLATKOVIĆ, 2005, 317-348.

29 Grb je prvi put objavio Emilij Laszowski u knjizi: Grbovi Jugoslavije, Zagreb, 1938, 38-39: Zatim o grbu su još pisali: KAROLY 1890, 243; LJUBOVIĆ, 2003, 20-22. PAVLIČEVIĆ 1985: 284, 295-296; PAVLIČEVIĆ 1989: 148, 150; PAVLIČEVIĆ 1998: 207; Leksikon, 1979: 281-283, 308-310.

vrijeme, lipanj-srpanj. Njima je to bila dopunska djelatnost. Drugi je način bio primorski, pa su na planinu polazili svi ukućani i zadržavali se od Antonije do Male Gospe (lipanj-rujan).³⁰

Za primorske Bunjevce planinsko stočarstvo je glavna privredna grana. Na planini su se bavili i poljodjelstvom iskorištavajući mala obradiva zemljišta i planinsko stočarstvo bilo im je glavni dio privrede.³¹ U najranijim razdobljima, kada nije bilo izgrađenih putova ni cesta, za transport su se koristile životinje. Izgradnjom putova do važnijih naselja u širu uporabu ulaze zaprežna kola.³²

Tradicijska prehrana

Tradicijska prehrana pridonosi poznavanju primorsko-ličkog identiteta. Svakodnevna prehrana ruralnog stanovništva ovisila je o načinu privređivanja. Budući da su se Bunjevci uglavnom bavili stočarstvom, prehrana im je bila bazirana na mlijeku i mliječnim proizvodima od kojih su najpoznatiji: sir škripavac, kiselina i basa.³³

U bunjevačkoj prehrani važne namirnice su krumpir i kupus po čijoj je proizvodnji poznato ličko područje koje i danas opskrbljuje primorski kraj.

Tradicijsko graditeljstvo

Tradicijsko graditeljstvo pridonosi poznavanju identiteta Bunjevaca i njihove etnogeneze.

Nakon oslobađanja od Osmanlija i smirivanja vojno-političkih prilika te povratka stanovništva na oslobođena područja počinju se graditi naselja i objekti za stalno stanovanje. Za to je bitna lokacija: prirodni ambijent, prometna povezanost, voda, obradivost površina. Metodom komparacije mogu se utvrditi karakteristike tradicijskoga graditeljstva i spoznati utjecaji na širem zemljopisnom prostoru.

Karakteristika graditeljstva primorskih Bunjevaca je što su kuće dijelom građene od kamena ponekad lijepo obrađenog (priklesanog) s kamenim konzolama koje su nekada nosile drveni žlijeb, a dijelom od drva, zatim postoje one ožbukane vapnenom žbukom, a neke i s primje-

30 BELAJ, 2004, 5-31; MARKOVIĆ, 1980, 32-39, 58-64, 115-120; RAJKOVIĆ, 2005, 273-316.

31 MARKOVIĆ, 1980, 53-94; RUKAVINA, 1970, 108-112.

32 BIRT, 2004, 159-188; RADOVANI, 2005, 409-424.

33 JURKOVIĆ, 2004, 189-212; MARKOVIĆ, 1980, 70-77.

som zemlje ilovače, dok je kod ličkih Bunjevaca slična gradnja, s tim da prevladavaju drvene prizemnice. Susrećemo primjere suhozidne gradnje objekata bez završnog žbukanja. Krov je drveni dvostriješni, tradicijski prekriven šimlom, uglavnom od jelovine slagan u dva do tri sloja. Kuće koje su imale ognjište na krovu su imale otvore – vidalice za odvod dima s ognjišta. Kasnije se za pokrov koristio i lim, a nagib krova gradio se ovisno o klimatskim uvjetima. Građevine su jednostavne, ekonomične, funkcionalne, bez suvišnih dekorativnih elemenata i istaka na fasadnom plaštu.³⁴

Pored kuća za stanovanje grade se i nastambe – stočarski stanovi za potrebe stanovanja u vrijeme sezonskih selidbi na planini. Kvaliteta gradnje stana ovisila je o dužini boravka i brojnosti članova u obitelji.³⁵

Duhovna kultura

U duhovnom životu Bunjevaca do danas su se sačuvali i neki od starih segmenata vjerovanja u razne prirodne sile i nadnaravna bića: vile, viške, vukodlake, vampire i dr.³⁶

Vrlo stari običaj na Velebitu koji se nasljeđivao ali i mijenjao migracijom stanovništva vezan je za pogrebne običaje a odnosi se na mirila-počivala. On ne pripada samo području tradicije već ima i određenu funkciju u njihovu duhovnom životu.³⁷

ZAKLJUČAK

Iz dosadašnjih istraživanja pojedinih područja materijalne i duhovne kulture, te društvenog života pronalazimo neke karakteristične zajedničke simbole identiteta primorsko-ličkih Bunjevaca: stočarski običaji, duhovna kultura, nemiran duh seoba, ratničke vrline, ljubav prema slobodi, odnos prema prirodi, svadbeni običaji, način odijevanja, sklonost prema životu u specijalnim socijalno gospodarskim zajednicama - zadrugama, o čemu su pisali brojni autori.

34 KNIFIĆ SCHAPS, 2005, 349-376; ŠARIĆ ŽIC, 2004, 33-46; ŠARIĆ ŽIC, 2006, 353-376.

35 MARKOVIĆ, 1980, 78-94.

36 ŠKRBIĆ, 2000, 217-226; ŠKRBIĆ, 2001, 261-274.

37 ŠKRBIĆ, 2000, 222-225; TROŠELJ, 1992, 69-80.

Iz svega navedenog može se zaključiti što su primili od starosjedilačkog stanovništva, što je njihovo autohtono, a što je stvoreno novo pod utjecajem društveno-gospodarskih, političkih i kulturnih prilika u međusobnom etničkom stapanju tijekom prošlosti.

Zajedničke simbole identiteta primorsko-ličkih Bunjevaca, kao i sličnosti i razlike njihove materijalne kulture možemo prepoznati analizirajući etnografski fundus izložaba u Muzeju Like u Gospiću, Gradskom muzeju "Senj" i u Zavičajnoj zbirci "Lukovo".

LITERATURA

- ARALICA, V. (2000), "Gospodarstvo primorskih Bunjevaca", *Senjski zbornik*, 27, Senj, 227-234.
- BEKAVAC, A. M. (1999), "Svadbeni barjak", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 153-161.
- BOGOVIĆ, M. (1991), "Krasnarska župa i svetište Gospe od Krasna", *Senjski zbornik*, 18, Senj, 197-203.
- BELAJ, M. (2004), "Sveci Juraj i Antun Padovanski u životu Krivopučana", *Senjski zbornik*, 31, Senj, 143-158.
- BELAJ, M. (2005), "Tko je kriv za nevrjeme u Krasnu? (Etnološke crtice o pučkoj pobožnosti)", *Senjski zbornik*, 32, Senj, 377-392.
- BELAJ, V. (2004), "Tradicijsko planinsko stočarstvo na Velebitu i bunjevačka etnogeneza", *Studia ethnologica Croatica*, 16, Zagreb, 5-31.
- BIRT, D. – URKOVIĆ, J. – KELEMEN, P. (2003), "Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog bila", *Senjski zbornik*, 30, Senj, 445-538.
- BIRT, D. (2004), "Transport i opskrba vodom na području Krivog Puta", *Senjski zbornik*, 31, Senj, 159-188.
- ČERNELIĆ, M. (1991), *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb.
- ČERNELIĆ, M. (1999), "Zadruga Rukavina – Jauci iz Smiljanskog Polja kod Gospića", *Senjski zbornik*, 26, Senj, 297-312.
- ČERNELIĆ, M. (1999), "Tragovi bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like i Primorja: svatovska čast kuma", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 37-46.
- ČERNELIĆ, M. (1999), "Osobitosti pojedinih običaja pri sklapanju braka u Lici", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 47-52.
- ČERNELIĆ, M. (2004), "Pristup istraživanju bunjevačkih identiteta", *Studia ethnologica Croatica*, 16, Zagreb, 25-49.
- ČERNELIĆ, M. (2000), "Dvije zadružne obitelji na području Krivoga Puta", *Senjski zbornik*, 27, Senj, 199-216.

- ČERNELIĆ, M. (2003), "Istraživanje tradicijske baštine, identiteta i etnogeneze primorskih Bunjevaca", *Senjski zbornik*, 30, Senj, 407-424.
- ERDELJANOVIĆ, J. (1930), *O poreklu Bunjevaca*, Beograd.
- FRIŠČIĆ, M. (1999), "Seoski sastanci mladih (prela)", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 53-69.
- FRIŠČIĆ, M. (2000), "Teme iz materijalne i duhovne kulture primorskih Bunjevaca", *Senjski zbornik*, 27, Senj, 235-240.
- GLIGOREVIĆ, Lj. (1999), "Ličani doseljeni na vinkovačko područje", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 25-35.
- GUŠIĆ, M. (1955), *Tumač izložbene građe*, Zagreb.
- GUŠIĆ, M. (1984), "Odjeća senjskih uskoka i Bunjevaca", *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 73-116.
- Hrvatska enciklopedija* (2000), 2, Zagreb, 404-406.
- JURKOVIĆ, J. (2004), "Tradicijska prehrana kaoprilog poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta", *Senjski zbornik*, 31, Senj, 189-212.
- KAROLY, A. (1890), "Vlasi", koji su iz okolice Bihačke iselili koncem 16. st, *Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo*, III, Sarajevo, 243-251.
- KNIFIĆ SCHAPS, H. (2005), "Turinski Krč, graditeljsko nasljeđe, povijest i sadašnjost zaselka u sjevernom Velebitu po pripovijedanju njegovih zadnjih stanovnika", *Senjski zbornik*, 32, Senj, 349-376.
- KNIFIĆ SCHAPS, H. (2001), "Pučka arhitektura na obroncima Velebita, Senjskog bila i Podgorja", *Senjski zbornik*, 28, Senj, 315-328.
- KOLAK, T. (1999), "Osvrt na današnje stanje etnobaštine Like", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 7-9.
- KULIŠIĆ, M. – VUKOVIĆ, I. (2004), "Majka Božja Snježna u pučkoj pobožnosti na području Krivoga Puta", *Senjski zbornik*, 31, Senj, 239-260.
- LASIĆ, I. (1999), "Svatovski časnici", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 133-152.
- LASZOWSKI, E. (1938), *Grbovi Jugoslavije*, Zagreb, 38-39.
- Leksikon podunavskih Hrvata Bunjevaca – Šokaca* (2005), 4, Subotica, 46-70.
- Leksikon ikonografije, liturgike, i simbolike zapadnog kršćanstva* (1979), uredio biskup Anđelko Badurina, Zagreb, 281-283, 308-310.
- LJUBOVIĆ, E. (2003), *Grbovi plemstva Like, Gacke i Krbave*, Zagreb.
- MARKOVIĆ, M. (1980), "Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu", *Zbornik za narodni život i običaje*, 48, Zagreb, 5-140.
- MARKOVIĆ, M. (1995), "O etnogenezi stanovništva Like", *Zbornik za narodni život i običaje*, 53, Zagreb, 73-189.

- PAVELIĆ, R. (1991), *Stope predaka Bunjevci u Hrvatskom Primorju, Gorskom Kotaru i Lici*, Rijeka.
- PAVIČIĆ, S. (1966), "Raseljavanje starosjedilaca i doseljenje Bunjevaca u senjski kraj", *Senjski zbornik*, II, Senj, 309-378.
- PAVIČIĆ, S. – GLAVIČIĆ, A. (1984), "Naseljavanje Bunjevaca – Krmpočana u senjskoj planini i Primorju u pr. pol. 17. st.", *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 151-155.
- PAVLIČEVIĆ, D. (1989), *Hrvatske kućne zadruge I. (do 1881.)*, Zagreb.
- PAVLIČEVIĆ, D. (1985), "Iz prošlosti Krmpota, Klenovica i Ledenica (kratak pregled od početka 20. stoljeća)", *Vinodolski zbornik*, IV, Crikvenica, 281-309.
- PAVLIČEVIĆ, D. (1989), Seobe Vlaha-Krmpočana u 17. st.; *Vojne krajine u jugoslavenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Beograd, 147-172.
- PAVLIČEVIĆ, D. (1998), "O pučanstvu Krbave, Like i Gacke s posebnim osvrtom na Bunjevce", *Zbornik Krbavska bitka i njezine posljedice*, Zagreb, 203-220.
- PETRIĆ, M. (1966), "Prilog proučavanju porijekla Bunjevaca", *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 22/21, Sarajevo, 87-103.
- RADOVANI, I. (2005), "Načini transporta u Krasnu", *Senjski zbornik*, 32, Senj, 409-424.
- RAJKOVIĆ, M. (2003), "Život žene u selima Senjskog bila", *Senjski zbornik*, 30, Senj, 539-586.
- RAJKOVIĆ, M. (2004), "Prilozi poznavanju migracija Krivopučana", *Senjski zbornik*, 31, Senj, 261-286.
- RAJKOVIĆ, M. (2005), "Sezonske migracije na području Krivoga Puta: tradicije u recentnoj povijesnoj perspektivi", *Senjski zbornik*, 32, Senj, 273-316.
- RANDIĆ, M. (1999), "Svi lički lončari", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 11-23.
- RUBIĆ, T. (2004), "Trgovina i sajmovi rezultati istraživanja na području općine Krivi Put", *Senjski zbornik*, 31, Senj, 287-324.
- RUBIĆ, T. (2005), "Gospodarek veze Krasnara sa Kuterevcima i Švičanima", *Senjski zbornik*, 32, Senj, 425-448.
- RUBIĆ, T. – BIRT, D. (2006), "Obiteljski život na području Krivoga Puta od 30-tih godina 20. st. do danas etnografski prilog i prilozi za buduća istraživanja", *Senjski zbornik*, 33, Senj, 315-352.
- SEKULIĆ, A. (1990), *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb.
- SEKULIĆ, A. (1991), *Bački Hrvati. Narodni život i običaji*, Zagreb.
- ŠARIĆ ŽIC, I. (2004), "Tradicijsko graditeljstvo senjskog zaleđa: osvrt konzervatora", *Studia ethnologica Croatica*, 16, Zagreb, 33-46.

- ŠARIĆ ŽIC, I. (2006), "Prikaz tradicijskog graditeljstva na području Krivog Puta", *Senjski zbornik*, 33, Senj, 353-376.
- ŠKRBIĆ, N. (1999), "Pavenka – djevojačka večer i pletenje svadbenog vijenca", *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 107-130.
- ŠKRBIĆ, N. (2000), "Pojedini elementi duhovne kulture priomorskih Bunjevaca", *Senjski zbornik*, 27, Senj, 217-226.
- ŠKRBIĆ, N. (2001), "Izvjeste s istraživanja u selima pod Senjskim bilom i u zaleđu Sv. Jurja", *Senjski zbornik*, 28, Senj, 261-274.
- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, N. (2003), "Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta", *Senjski zbornik*, 30, Senj, 425-444.
- RUKAVINA, A. (1970), "Privreda ličke i primorske strane Velebita", *Senjski zbornik*, IV, Senj, 99-123.
- TOMLJENOVIĆ, G. (1984), "Bunjevački dijalekt zaleđa senjskog s osobitim obzirom na naglas", *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 163-222.
- TROŠELJ, M. (1992), "Prilog istraživanju velebitskih mirila", *Senjski zbornik*, 19, Senj, 69-72.
- TROŠELJ, M. (1992), "Osvrt na neke osobitosti mirila na Velebitu", *Senjski zbornik*, 19, Senj, 73-80.
- VLATKOVIĆ, A. (2003), "Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo primorskih Bunjevaca", *Senjski zbornik*, 30, Senj, 587-628.
- VLATKOVIĆ, A. (2005), "Godišnji običaji primorskih Bunjevaca Krivog Puta", *Senjski zbornik*, 32, Senj, 317-348.
- VUKOVIĆ, I. (2005), "Prelo u Krasnom u tradicijskom i suvremenom kontekstu", *Senjski zbornik*, 32, Senj, 449-468.

KULTURNO-POVIJESNA I GOSPODARSKA OBILJEŽJA IDENTITETA PRIMORSKO-LIČKIH BUNJEVACA (SLIČNOST I RAZLIKE)

Ključne riječi: identitet, etnogeneza, primorsko-lički Bunjevci

U radu se analiziraju višestruki simboli identiteta karakteristični za kulturno-povijesne, političke, gospodarske i klimatske prilike primorsko-ličkih Bunjevaca. Identitet se zasniva na određenim elementima njihova tradicijskog i kulturnog naslijeđa koje pridonosi izgradnji pojedinačne identifikacije kako unutar bunjevačkih ogranaka, tako i u odnosu na druge zajednice u njihovom okruženju s njime su došli u doticaj tijekom selidbi budući su se od najstarijih vremena do danas našli pod utjecajem različitih pritisaka.

Uvod donosi kratki pregled i prikaz njihovih povijesno-društvenih i političkih prilika, ali i prostora na koji se doseljavaju, te načina na koji se prilagođavaju novim okolnostima.

Kulturno povijesni simboli identiteta objasniti će se kroz tradicijsku kulturu kao elementi identiteta (jezik, običaji, odijevanje, gospodarstvo, graditeljstvo, duhovna kultura), što je od tog bunjevačkog identiteta i kulturnog naslijeđa nestalo a što se do danas sačuvalo u dodiru ruralnih i urbanih zajednica na području na kojem su razmješteni s obzirom na administrativna i gospodarska središta i što se od te, do danas sačuvane kulturno-povijesne baštine, nametnulo kao poveznica unutar raseljenih bunjevačkih grupa.

Sve zajednice nisu ravnomjerno razvile simbole identiteta te ih kao takve nisu nametnule drugima, posebno ako su se smjestili u okruženju – prostoru čije je tradicijsko naslijeđe bilo dominantnije. To je ovisilo o administrativnim i gospodarskim centrima moći i političkim elitama, što možemo uočiti u nekim segmentima u odnosu bunjevačke i senjske, te primorske i ličke zajednice.

Gospodarstvo je bitan element identiteta posebice s obzirom na velike transformacije i migracije tijekom 20. st. kada sve tradicijsko izlazi iz masovnije životne uporabe.

To je potaknula i industrijalizacija koja je dodatno ugrozila i razorila tradicijsko naslijeđe Bunjevaca.

Stoga na temelju ostavljenih tragova tog naslijeđa (materijalne i duhovne kulture) pokušavamo utvrditi simbole koji doprinose izgradnji i očuvanju identiteta suprostavljenog asimilaciji i drugim negativnim pritiscima eliminacije identifikacije etniciteta u globaliziranom svijetu.

CULTURAL-HISTORICAL AND ECONOMIC SYMBOLS OF IDENTITY OF THE COASTLAND- LIKA BUNJEVCI (SIMILARITY AND DIEFFERENCES)

Keywords: identity, ethno genesis of Coastal-Lika Bunjevci

In this paper are analysed the multiply symbols of identity characteristics of cultural-historical, political, economic and climate circumstances of the life of Coastal-Lika Bunjevci. This identity is based on specific elements of their traditional and cultural heritage, which helps to build a singular identification within separated groups of Bunjevci as well as in their relationship towards other communities in their surroundings or which they met during their migrations. Over time they were under many different influences.

In the introduction is a short overview and presentation of their social-historical and political conditions and territory where they had immigrated and the way in which they adapted to new circumstances.

The cultural historical symbols of identity are explained through traditional culture as elements of identity (language, customs, costumes, economy, architecture, spiritual culture), defining which of these elements of Bunjevci identity and cultural heritage have disappeared and how many of them are preserved, taking into consideration their contact with other rural and urban communities in the area where they spread as well as bearing in mind the administrative and economic centres to which they have been oriented. Also observed here is how much of the Bunjevci cultural-historical heritage has been preserved as a connection amongst dispersed Bunjevci groups.

Not all communities developed their symbols of identities equally and therefore they did not impose them on other groups. This is especially the case of the Bunjevci who settled in an area where the traditional heritage was predominant and related to administrative and econom-

ic centres as well as political elites, which can be seen in some sections of the relationships between the Bunjevci and Senj and the coastland and the Bunjevci of Lika communities.

Economy is an important element of identity especially regarding the great transformations and migrations that took place during the 20th century when the traditional way of life was disappearing under the influence of industrialisation, which endangered and damaged traditional heritage of the Bunjevci.

Thus based on the remnants of this heritage (material and spiritual culture) we intended to establish symbols that contribute to the creation and preservation of their identity, confronted with the assimilation and other negative impacts of the elimination of the identification of ethnicity due to globalisation.

Blaženka LJUBOVIĆ
**Kulturno-povijesna i
gospodarska
obilježja identiteta
primorsko-ličkih
Bunjevaca
(sličnost i razlike)**